

El Baix, de l'ahir rural a l'avui suburbial

per Jaume Codina,
president del Centre d'Estudis
Comarcals del Baix Llobregat

Del congost de Montserrat fins a mar (37 quilòmetres) la vall del riu Llobregat és ampla –llevat momentàniament dels congosts de Martorell i Pallejà– i acull a banda i banda les localitats de la contrada, generalment visibles entre si, així com les petites valls transversals que aboquen llurs rieres al riu i on, més amagades, s'hostatgen les poblacions diguem-ne interiors, que encara avui romanen més fidels a les formes de

vida tradicionals pròpies. A la dreta i a l'esquerra les muntanyes donen l'esquena respectivament al Penedès i al Vallès, amb els casos basculants de Gelida a la dreta i Olesa de Montserrat i Castellbisbal a l'esquerra. Tota la resta d'aquest extens territori de 375 quilòmetres quadrats constitueix el Baix Llobregat, acabat al sud en un extens delta de quasi cent quilòmetres quadrats –el més gran de Catalunya després del de l'Ebre– i que va del Montjuïc a les costes de Garraf. Si geogràficament aquest territori constitueix una unitat natural vertebrada per la vall fluvial, no té res

d'estrany que històricament els seus pobladors hagin mantingut arrelat un sentiment d'afinitat i identitat, àdhuc abans que hom parlés de les comarques. Els «homes del Llobregat» o simplement «el Llobregat» és una expressió conceptual que apareix a la documentació des dels temps medievals de la infantesa de Catalunya amb un sentit equivalent a la de «Maresme», la de «Vallès» o la de «Penedès», i sempre referida a l'actual Baix Llobregat; com exemple més conegut valgui el de la institució del sometent, pel rei Jaume I, el 1257. És a dir, l'expressió «homes del Llobregat» forma també una unitat històrica, malgrat que les jurisdiccions feudals hi hagin estat plurals a través dels temps: les baronies de Castellví de Rosanes (amb àmbit territorial a Martorell, Abrera, Sant Andreu de la Barca...), Cervelló (Corbera, Torrelles...) i Eramprunyà (Begues, Gavà, Castelldefels, Sant Climent, Viladecans), a més de les d'Església i dels pobles reials. Una trentena de municipis actuals.

La distància física al món antic féu que la comarca tingués dues capçaleres situades, respectivament, riu amunt i riu avall. A dalt, la vila de Martorell, i a baix la de Sant Boi, punts estratègics neuràlgics i vitals per a la integritat de Barcelona, acompliren la funció de doble capitalitat comarcal a través de llurs fires i refires anuals, llurs mercats setmanals i llurs centres notariais i administratius. En part ho conserva encara Martorell, però no així Sant Boi, que ha vist sorgir perilloses competències demogràfiques als municipis veïns: l'Hospitalet, Cornellà, el Prat... Quan el règim borbònic imposà la divisió provincial i la creació

Torre de Defensa (segle XVI) a Castelldefels (Foto Pere Monés)

«El Llobregat» és una expressió conceptual que apareix a la documentació des dels temps medievals de la infantesa de Catalunya

L'expansionisme barceloní ha mossegat les comarques del seu entorn. En la democràcia i en la dictadura

de partits judicials al segle XIX, elevà a cap de partit del Baix Llobregat –sense anomenar la comarca ni reconèixer-la **de jure**, però sí **de facto**– la petita població de Sant Feliu, localitat sense la menor tradició administrativa però col·locada al bell mig de la contrada; solució eclèctica per a una comarca atípica.

La riquesa agrícola

Fins arribar a l'era industrial, l'agricultura ha constituït la principal riquesa del Baix Llobregat. A un extrem, la muntanya de Montserrat voltada d'oliveres i de vinya més enllà, avall, cap a l'Anoia i la seva confluència amb el Llobregat. Immediatament, a la vall mitjana, hi començaven els fruiters que tanta anomenada havien d'arribar a donar a la contrada: presseguers, pruneres, pomeres, nesprers, cirerers, pereres. El delta s'obria progressivament a l'economia amb una colonització de base cerealística, incrementada, des de l'arribada del regadiu al segle XIX, amb una horticultura de tipus intensiu cada dia més rica. El Baix Llobregat, i especialment les valls mitjana i baixa o delta, es constituïa en el gran proveïdor de Barcelona a partir del segle XVIII. Les localitats s'especialitzaven en productes que han arribat als nostres dies: les cireres de Sant Climent, els espàrrecs de Gavà, els melons, mongetes i carxofes del Prat, les pomes de Sant Boi, els préssecs de Sant Feliu o Sant Joan Despi. A partir de la primera guerra mundial començà l'exportació agrícola del Baix Llobregat en gran escala a l'Europa rica. La producció hi arribà a ser de primera magnitud, sobretot al delta, de terra fèrtil com la de tots els deltes, i on, a través de tres, quatre i fins a vuit collites anuals (en el cas del farratge), sobresurt l'exemple del municipi del Prat, que, amb una superfície de 32,8 quilòmetres quadrats, arribà a ser en xifres absolutes el poble que més contribuïa en Rústica de tot l'Estat espanyol.

La riquesa agrícola de la comarca s'hi aguanta fins a mitjan el nostre segle, en què comença ràpidament a davallar enfront de l'escomesa industrial i l'ocupació urbana i de serveis. Les terres més fèrtils del delta i la vall

baixa i mitjana són les més castigades, precisament. La muntanya es podria defensar millor, però també acusa la crisi de l'agricultura entre les noves generacions. En un estudi recent (1980), la Unió de Pagesos de la comarca calcula que resten en tot el Baix Llobregat unes 10.500 hectàrees dedicades al conreu agrícola, entre secà a la muntanya (4.500 ha) i regadiu al pla (6.000 ha). Les xifres són tanmateix prou importants encara, i malgrat tot, per a procurar endegar una política de racionalització envers una agricultura hortofrutícola protegida, de rendiments alts i fàcil comercialització. Però el desinterès real dels nostres dirigents pel que fa al camp duu camí de fer-se proverbial.

D'altra banda, la dualitat d'accions entre els municipis afectats per l'Àrea Metropolitana i la resta dels de la comarca, cadascú tirant pel seu cantó, no contribueix pas a millorar les coses.

El mateix Pla Comarcal de l'Àrea Metropolitana concedeix generosament a l'agricultura el sobrant del sòl programat per a usos urbans i industrials, que priven d'una manera absoluta en la ment dels tècnics d'aquella Corporació. D'acord amb el Pla, l'agricultura hi fóra –cas de subsistir-hi a la pràctica en un sol pam– com una espècie de **rara avis** digna de ser visitada cada dia pels

respectius escolars com qui va al zoològic.

El sentiment comarcal

1936, 1953, 1964... Una vegada i una altra, l'expansionisme barceloní ha mossegat les comarques del seu entorn. En la democràcia i en la dictadura.

Els historiadors d'aquesta contrada sabem prou bé que fins al segle XIX Barcelona tenia la seva pròpia comarca **natural**, que eren els pobles que formaven l'anomenat Pla de Barcelona: Sants, Sarrià, Sant Gervasi, Gràcia, Horta, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar. El creixement urbà de la capital produí l'annexió gradual d'aquells municipis a l'urbs (el darrer fou el de Sarrià, el 1921), que quedà de tota manera mancada de territori en un futur pròxim.

El 1936 la Generalitat, bo i afirmant que estructurava Catalunya en comarques i vegueries, mutilà les del Maresme i Baix Llobregat amb la creació, **per primera vegada a la història de Catalunya**, d'una comarca **artificial** que anomenà «el Barcelonès» (nom també totalment artificial, sense la més mínima tradició històrica), compost pels municipis de Barcelona, Badalona, Sant Adrià de Besòs, Santa Coloma de Gramenet, l'Hospitalet de Llobregat, Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern.

El barri de Sant Ildefons a Cornellà (Foto Pere Monés)

El Baix Llobregat no constitueix un exemple acabat i formal del model comarcal sinó que n'és una mostra atípica en més d'un aspecte

La industrialització al Baix Llobregat és un fenomen tardà malgrat la situació geogràfica de la comarca, veïna a la capital catalana

Des d'una òptica centralista, com ha estat en bloc la utilitzada fins avui pels nostres polígrafs –per dir-ho d'alguna manera general–, la decisió de la Generalitat va merèixer i ha vingut gaudint d'una capa de silenci benivolent i fins de complicitat. Malgrat tot, es tracta d'un veritable i antidemocràtic abús de poder.

Amb un tal precedent «democràtic» no ha d'estranyar que el 1953, sota el franquisme, fos «creada» una nova comarca artificial, ara de 26 municipis del Baix Llobregat, Vallès Occidental i Maresme, amb el nom de «Comarca de Barcelona». Resultant totalment inoperant, fou substituïda el 1964 per l'anomenada Àrea Metropolitana de Barcelona, que incidi en el mateix desmembrament de les comarques naturals properes a la capital.

Arribat l'actual període democràtic, la incongruència rau en la supervivència dels mecanismes de funcionament de l'Àrea Metropolitana a través de l'anomenada Corporació Municipal Metropolitana de Barcelona, on ni tan sols no estan representats directament la meitat dels municipis, uns municipis que no foren consultats quant a llur

voluntat d'integració, ni abans en la dictadura ni ara en la democràcia. Per tot plegat el sentiment comarcal és molt viu en una comarca com la del Baix Llobregat, que no constitueix precisament un exemple acabat i formal del model comarcal, sinó que més aviat n'és una mostra atípica en més d'un aspecte, com ha assenyalat fa ben poc el geògraf Vilà i Valenti en parlar de «L'originalitat comarcal del Baix Llobregat» en un acte del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, celebrat a Martorell: manca d'una capitalitat comarcal, dormitori i suburbi barcelonins, etc. Malgrat aquestes evidències, el sentiment de comarca pròpia hi existeix i hi subsisteix a primera línia, tant a nivell personal –massa immigrada a part, parcialment– com col·lectiu, on entitats, associacions, centrals sindicals i partits polítics sense excepció anteposen llur identitat comarcal a qualsevol altra divisió territorial després de la local i la catalana. I cal dir que la reacció contra l'absorcionisme de la capital té una bona dosi en el joc d'aquesta espècie de revifalla comarcalista operada de fa uns anys al Baix Llobregat, si bé –com

hem dit abans– el sentiment comarcalista no hi havia estat mai esmorteït. La gent se sap i se sent baixllobregatina, com s'hi sabien i s'hi sentien llurs avantpassats.

La industrialització

Començada al segle passat i principis del present amb les colònies tèxtils de vora el riu a Esparreguera, Olesa i la més coneguda Colònia Güell a Santa Coloma de Cervelló, la industrialització al Baix Llobregat ha constituït un fenomen tardà malgrat la situació geogràfica de la comarca, veïna a la capital catalana. L'Hospitalet s'industrialitzà coetàniament a la perifèria barcelonina (Sants, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar); però no és fins després de les dues conflagracions mundials que el procés d'industrialització del Baix Llobregat rebé sengles empentes d'importància. La segona, a partir de la dècada del 1951 al 1960, fou la definitiva: les zones industrials anaren multiplicant-se i pujant riu amunt fins més enllà de Martorell, desplaçant els conreus en bona part. Paral·lelament, a partir del 1965, l'antiga Zona Franca de

“Era” el pont de Carles III, a Molins de Rei

Tota la comarca podia haver esdevingut una gran Ciutat de Repòs a escala 1/10 d'aquella somniada pels homes del GATCPAC fa mig segle a les platges de Castelldefels

En canvi, avui la constatació és la d'una antiga comarca, transformada en un suburbi gegantí, estrany i paorós

Barcelona o Marina de l'Hospitalet (la terra fèrtil de les vuit collites anuals), entre Montjuïc i el riu, fou convertida en un polígon industrial que avui és el més important (150 empreses de mitjana i gran indústria) de l'Estat espanyol. Des de fa uns anys la crisi econòmica mundial en què estem immersos ha frenat l'expansió industrial al Baix Llobregat. L'ocupació d'aquest sector hi és avui de l'ordre d'uns centenars de milers d'obres –manquen estadístiques fiables– i en viu la gran majoria de la població. La comarca, que en entrar al segle xx comptava cinquanta mil habitants, en té avui setze vegades més: 800.000, l'Hospitalet inclòs. L'allau immigratòria hi ha estat impressionant i hi és numèricament majoritària. Els municipis pateixen tots greus dèficits urbanístics, però els de caire sociològic no queden enrera, polaritzats cada vegada més en la qüestió de la llengua respectiva, el català i el castellà, problema de conseqüències imprevisibles.

La industrialització a la comarca ha arribat, malgrat la crisi actual, a punts

de saturació en algun indret, com sembla sobretot que s'esdevé al delta.

La disminució constant de les reserves hidrològiques del subsòl i la impossibilitat de la Societat General d'Aigües de Barcelona de subministrar (a un preu, però, vint vegades més alt que el de l'aigua presa directament del subsòl del delta) el líquid element amb finalitats industrials, senzillament perquè no en té prou, ha obligat la indústria a cercar d'altres emplaçaments. Hi jugen també, com és de suposar, més factors negatius: salinització de les aigües, inseguretat en la ubicació (projecte irresolt de desviar el riu per eixamplar el port de Barcelona terra endins (!), ampliació continuada de l'únic aeroport europeu en una conurbació de tres milions d'habitants, projecte de creació d'un gran centre de comunicacions del sud de Barcelona a les 300 hectàrees més fèrtils que encara resten al delta), etc., etc.

La mentalitat tècnica dels nostres urbanistes ignora –tant se val– la filosofia de la frase d'Ildelfons Cerdà

al·lusiva a ruralitzar la ciutat i urbanitzar el camp. Siguem francs i confessem-nos sense embuts que les coses no han canviat malgrat l'adveniment d'un règim democràtic. Abans la culpa del desgavell urbanístic –i, com a conseqüència, ecològic i humà o sociològic– «era» de la dictadura. I ara de qui és? Tota la comarca podia haver esdevingut una gran Ciutat de Repòs a escala 1/10 d'aquella somniada pels homes del GATCPAC fa mig segle a les platges de Gavà i Castelldefels; una Ciutat de Repòs plenament compatible amb una agricultura pròspera i una indústria racionalitzada. En canvi, avui la constatació és la d'una antiga comarca, transformada –i sobretot **transformat-se!**– en suburbi, en un suburbi gegantí, estrany i paorós. Ens hi juguem massa per badar tant. Un Pla Director de Catalunya per quan ja hàgim perdut el tren? Veniu, veniu al Baix Llobregat a fer pràctiques d'esport i ciutadania.

Comarca o suburbi, aquesta és la qüestió. Aquí també es tracta de ser o no ser.

Els contrastos urbanístics, el desgavell (Fotos Toni Baños)